

Komika bez vtipu, smích bez důvodu

Robert Kanócz

Univerzita Karlova

robertkanocz@gmail.com

THE COMIC WITHOUT JOKES, LAUGHTER WITHOUT REASON

The article examines the relationship between the comic, laughter and philosophy in the work of Vladimír Borecký. Borecký denies any essential link between laughter and the comic. Nevertheless, he had, not only theoretically, devoted himself to both a specific comic and a specific laughter — in short: to a comic without jokes and to laughter without any reason — and he was interested in the relationship between the two. A comic without jokes can only be achieved through demanding, even ascetic practice, which draws significantly from philosophy. The path to the comic without jokes is also the path to philosophy or quasi-philosophy without knowledge, even if it takes the form of “knowledge of not knowing”. The absence of jokes and knowledge does not imply the absence — but neither the presence — of laughter. But then, any laughter is always a mysterious gift from a divine dimension. In almost all essential points, Borecký is inspired by phenomenology, especially by Martin Heidegger, but also by Eugen Fink. At the same time, following Gilles Deleuze, he tries to create an absurd-comic variant of Heidegger’s non-metaphysical philosophy.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Vladimír Borecký — komika — smích — Martin Heidegger — Friedrich Hölderlin

Vladimír Borecký — the comic — laughter — Martin Heidegger — Friedrich Hölderlin

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366729.2023.1.2>

Vladimír Borecký na jedné straně soustavně zdůrazňoval, že smích nepatří ke komice nijak podstatně, je jen jejím příležitostným fyziologickým doprovodem,¹ a líboval si v poměrně extrémní formě komiky, komice bez vtipu (který by alespoň s jistou pravděpodobností smích vyvolával). Na druhé straně dlouhodobě věnoval pozornost fenoménu bezdůvodného smíchu, smíchu nevázaného na vtip, ba ani na komiku. Můžeme dokonce mluvit o dvou odpovídajících *kultech*, které Borecký vyznával. Následující řádky chtějí zaprvé naznačit povahu těchto kultů a jejich vzájemného vztahu a upozornit, že tyto kulty tvoří stálé pozadí i pro Boreckého akademické teoretizování o komice. Zadruhé by chtěly alespoň v náznaku ukázat, že celý Boreckého svěbytně ab-

---

1 Borecký 2000, s. 28–29, 40–41.

surdní životní projekt má velmi specifický, a domnívám se, že i dosti originální, vztah k filozofii, respektive ontologii, konkrétněji fenomenologické.

*

Již v pojednání „Svědectví o básníku Plumlovském“, jež vyšlo samizdatově roku 1976 ve svazku *Plumloviana I*, soustřeďujícím všechny dochované písemnosti dotyčného insitního básníka, zformuloval Borecký základní principy svébytného existenciálního projektu orientovaného na absurditu a smích.²

Stať podává zprávu o způsobech recepce Plumlovského díla a při té příležitosti mj. lehce mystifikačním způsobem referuje o sektě tlapistů uctívající boha Tlapouna, který prý nevyzpytatelnými dotyky svých neschetných tlap vyvolává záchvaty bezdůvodného smíchu zásadně odlišného od smíchu vulgárního vyvolaného vždy určitým vtipem či pointou. Tento smích je zván „tlapání“ a umožňuje vyznavačům kultu participovat na bytí samotného Tlapouna. Borecký prohlašuje:

Plumlovského básně byly veletlapy zařazeny mezi povinné ranní modlitby, protože do nich Tlapoun koncentroval skutečně obdivuhodné množství svých aionů, kteří umožňují přechod od nediskriminovaného vulgárního smíchu v tlapání. Bohužel nejsou dostupné tajné tlapistické texty, které z plumlovského poezie vyvozují složitou démonologii smíchu. Byly ztraceny záhy poté, co veletlapové podstoupili mučednickou smrt uchechtáním.³

Posléze vykládá též o recepci Plumlovského díla v prostředí Křižovnické školy čistého humoru bez vtipu, o jejímž formování a své účasti na její činnosti již mluví veskrze realisticky. Reflektuje návaznost Křižovnické školy na starší tradice absurdní komiky a význam Plumlovského pro jejich další vývoj v rámci této přístolní společnosti:⁴

Faustrolle a Ubu mají tendenci k ustrnutí v adoraci a rituálech konzervativního Patafyzického kolegia. Ze slepé uličky patafyzického humoru⁵ je možno vystoupit prostřednictvím toho, co jsme nazvali plumlovskou reflexí, kterou je nutno korigovat naše vědomí patafyzičnosti. Dyadické dělení na vědomé a nevědomé patafyziky je nedostačující a vede k samolibosti a ke ztrátě kontaktu s podstatným smíchem světa. Objevit Plumlovského v sobě v metodické skepsi, kde nutně musíme podezírat vše, co vyvolává smích, z pointovanosti, znamená najít šťastnou polohu čistého humoru bez vtipu, v níž splývá nevědomí s nevěděním.⁶

2 Dnes je pojednání dostupné v Borecký 1996a, s. 123–145.

3 Plumlovský 1996, s. 135–136. Borecký tu mj. neinformuje o tom, že sektu založil on sám poté, co se mu zjevení Tlapouna dostalo během základní vojenské služby. O tom referuje zejména v Kopáč 2002, s. 12–13. Srov. též Borecký 1999, s. 308–309.

4 Ke Křižovnické škole viz Jirous 1997; Borecký 1996b, s. 75–88, 117–136.

5 Nejde zde ještě o humor ve smyslu pozdější Boreckého taxonomie, o níž bude řeč dále.

6 Plumlovský 1996, s. 143–144.

Dvacet let po sepsání tohoto programového textu začíná Borecký publikovat standardnější teoretické texty o komice, přičemž zvláštní místo v jeho analýzách připadá komice absurdní. Roku 1996 vychází jednak soubor statí *Odvracená tvář humoru*, jednak první vědecky recenzovaná kniha *Imaginace a kultura*, jež končí kapitolou „Komika“, roku 2000 následuje *Teorie komiky*, jediná Boreckého monografie věnovaná výlučně komice, jež bývá z jeho teoretických textů jako zdroj k teorii komiky používána a citována nejčastěji, někdy možná až příliš na úkor jiných Boreckého textů o komice. V roce 2005 Borecký problematiku komiky — zejména absurdní — znovu podává v knize *Imaginace, hra a komika*. Zčásti jde o rozšířenou verzi *Imaginace a kultury* z roku 1996, některé pasáže jsou však podstatně změněny. V neposlední řadě je tu uchopení absurdní komiky zas výrazněji — možná vůbec nejvýrazněji — fenomenologické, re-spektive heideggerovské.

*

Připomeňme některé konstantní rysy Boreckého teorie komiky:

Borecký odmítá vysvětlovat komiku („reduktivně“) nějakou příčinou, kterou subjekt komično prožívající nezná — chce to, co je komika, zachytit popisem prožívané situace či prožívaného světa toho, kdo komiku vnímá či je komicky naladěný. Jak v tomto vytyčení cíle, tak v jeho naplňování vytčením „strukturujících rysů komiky“ následuje hermeneuticky a fenomenologicky orientované autory obecně, zejména však Eugena Finka a jeho analýzu hry a jejího kosmologického významu.⁷ Jedním ze strukturálních momentů hry je dle Finka dimenze hrového zdání, která zvláštně zdvojuje skutečnost — herec je sám sebou i Hamletem, panenka nebo kousek dřeva miminkem atd.⁸

Borecký nachází *podobnou* (samozřejmě ne stejnou) reduplikaci i u imaginace (to není příliš překvapivé, skutečnost je tu prostě zdvojeována fantaziemi), ale též u komiky.⁹ Stojí pak ovšem před úkolem postihnout specifikum reduplikace komické oproti hrové a imaginární. A zde sahá ke konceptu inkongruence, jehož se — jak Borecký konstatuje — drží celá jedna z dosavadních „makroteorií komiky“. Borecký rozlišuje tři: vedle makroteorie inkongruenční ještě makroteorii superiority a makroteorii relaxace.¹⁰ Zdůrazňuje ovšem, že „i s teoriemi inkongruity lze operovat reduktivně,

7 K Boreckého navazování na Finka viz např. Borecký 2000, 141–142, 171; Borecký 1996a, 56–57; Borecký 2005, s. 91, 156. Již Boreckého pojetí podstaty hry v knížce *Světly hraček* z roku 1982 je jasně inspirováno Finkem a vůbec fenomenologií, které však z pochopitelných historických důvodů výslovně nejmenuje (Borecký 1982, zejm. s. 13–14).

8 Fink v „Oáze štěstí“ identifikuje tyto „strukturální momenty“ hry: herní nálada, herní obec, herní pravidlo, nástroj hry, svět hry, herní zdání (Fink 1992, s. 18–31).

Borecký vypočítává následující rysy komiky: smysl komiky, reduplikace, sociálně-kulturní kontext, svoboda, náhoda a překvapení, ludismus, pokleslost, svět komiky (Borecký 2000, s. 142–145; Borecký 2005, s. 155).

9 Borecký 1996a, s. 100; Borecký 2000, s. 145–146; Borecký 2005, s. 10, 147.

10 Jen někteří z autorů, na něž Borecký v této souvislosti odkazuje, rozlišují právě tyto tři hlavní typy teorií humoru — činí tak např. Morreall 1983; např. Keith-Spiegel 1972 jich rozlišuje podstatně více.

bereme-li nesourodost a ambivalenci pouze jako mechanické příčiny v kauzalitě komiky, aniž by byl dotčen vlastní smysl inkongruity, který rezonuje s prožitkem komického¹¹. A takovému vnějšímu, mechanickému vysvětlování komiky inkongruitou se chce vyhnout. Inkongruita není jedinou příčinou, ale je dle většiny Boreckého vyjádření *nutnou podmínkou* vzniku komična.¹²

Borecký dále rozlišuje čtyři polohy či figury komiky — naivitu, ironii, humor a absurditu:¹³

Naivita neví o své komičnosti.¹⁴ Dlužno říci, že její řazení mezi figury komiky je po mém soudu u Boreckého přinejmenším problematické, neboť charakterizuje *předmět*, nikoli charakter komického postoje (tj. postoje shledávajícího něco komickým) jako ostatní tři figury. Komický postoj k naivnímu fenoménu může spadat do kterékoli z ostatních tří figur.¹⁵ A předmětem komického postoje mohou být i mimolidské skutečnosti, jako například různé bizarně působící tvary živočichů či nerostů. Kdyby šlo o typologii předmětů různých komických postojů, musela by, myslím, být mnohem širší.

Ironie je výsměch, smějeme se někomu jinému coby nějak inferiornímu.¹⁶

Humor Borecký jednoduše ztotožňuje se sebeironií.¹⁷ Boreckého humorista shazuje sám sebe či svou komunitu, zároveň ale cítí spolu s ostatními, kdo jsou takového sebeshození schopni, nadřazenost nad těmi, kdo sebeironického odstupu schopni nejsou.

Absurdita je *reflektovaný* postoj, pro který se hroutí všechny hierarchie, všechna měřítká správného a nesprávného, a na něm založená možnost výsměchu, přinejmenším výsměchu čemukoli určitému.¹⁸

Ze čtyř komických figur se dvě — ironie a humor — vyznačují přítomností vtipu, dvě jsou bez vtipu:

Vtip leží v oblasti myšlenkových operací. Je pointovaný a objevuje se v námi vymezených ironických a humoristických strukturách. V naivní fázi se vtip neobjevuje. Přinejlepším, jak je tomu u dětí nebo simplexních dospělých, jde

11 Borecký 1996a, s. 100.

12 Borecký navíc dodává, že vedle komické reakce na inkongruenci je možná i reakce tragická, a má-li pojmenovat jejich specifika, říká většinou, že komická reakce na inkongruenci je reakcí „descendenční“, „pokleslou“.

13 Souhrnně: Borecký 1996b, s. 24–27; Borecký 2005, s. 157.

14 Borecký 2000, s. 34, 40.

15 Borecký sám píše: „Význam fází komiky se dále ukazuje v hodnocení komiky komikou samotnou: Na naivitu reaguje ironie obvykle přezíravým výsměchem. Humor rozumějším přístupem, který si však rezervuje povýšený odstup. Teprve v absurdním vyladění je naivita nahlížena bez jakékoliv nadřazenosti se skutečným pochopením a vctivením. Podobné variace bychom našli i u dalších konfigurací“ (Borecký 2000, s. 160). Variace bohužel neuvádí, leč souhlasím, že by je doplnit šlo. Pasáž však nijak neoslabuje, ba spíše naopak podtrhuje problematičnost řazení naivity, která charakterizuje předmět, nikoli typ komiky, souřadně vedle ostatních tří figur — teprve v oněch „variacích“ bychom měli (většinou) co činit s konfrontací různých sensitivit vůči komickému.

16 Borecký 2000, s. 29–33, 40.

17 Tamtéž, s. 163; srov. Kopáč 2002, s. 13.

18 Tamtéž, s. 35, 41.

o bezděčný, nezamýšlený vtip. Jeho pointa autorovi uniká. Vyvolává pouze svou naivitou smích u druhých. Ve stadiu absurdity ztrácí vtipnost na významu. Komika má v absurdním stadiu absolutní převahu. Vtipem se vracíme z absurdity do útěšnější sféry humoru a ironie. *Absurdní komika je komikou bez vtipu.*¹⁹

Všimněme si: v komice *absurdní* má komika (absolutní) *převahu* nad vtipem. Tedy — komika je něco s vtipem *smíšeného*, ba dle Boreckého hodnocení vtipem *znečištěného*.²⁰ Borecký se nikdy nevzdává *vyššího hodnocení* komických figur bez vtipu.²¹ Črtá ostatně ontogenezi lidského smyslu pro komiku — od naivity přes ironii a humor až k nejvyššímu stadiu absurdity — s tím, že humor, a smysl pro absurditu o to více jsou dary, které se rozhodně dostavit nemusejí.²² Absurdita ovšem sebe samu přesahuje zpět k naivitě, na počátek — tímto přesahem právě „splývá nevědomí s nevěděním“.²³

Jak se ale jmenované čtyři formy komiky mají k inkongruentní reduplikaci, tedy k tomu, co Borecký považuje za podstatu veškeré komiky? Když Boreckého ne zcela jasné náznaky²⁴ poněkud „zjednodučním“, lze snad konstatovat, že u ironie a humoru jde o *dualitu* toho, co je, a toho, co být má či co je správné. Směšný je někdo druhý, případně já sám či my sami, protože je nějak jiný (či jinde atd.), než kde by být měl. Vystává však klíčová otázka, jak je to s dualitou, reduplikací u komiky *absurdní*. Domnívám se, že relativně nejjasnější odpověď dává již zmiňovaná heideggerovská pasáž o absurdní komice v poslední Boreckého knize, tj. ve spisu *Imaginace, hra a komika* z roku 2005:

Absurdní vyladění přesahuje humoristický sebevýsměch zrušením jistot, kterými dosahuje humorista sebedůvědy, jež mu propůjčuje morální převahu nad druhým.²⁵ Absurdní naladění se účastní na absurditě světa. Absurdita otvírá možnost naladění do prodlévající vstřícnosti vůči všem věcem nejen v tragické, ale i v komické dimenzi. Toto naladění na otevřenost skrytého smyslu v sobě tají autentičnost pobytu.

Komické naladění je tedy možno sledovat ve čtyřech konfiguracích, kde v naivním vyladění je otevřenost neutrální (resp. nepřítomná), v ironickém je zatížena heteronomií, v humoristickém získává autonomii, ale teprve v absurdním vyladění dosahuje autenticity.²⁶

19 Borecký 1996a, s. 103 (pokud není uvedeno jinak, kurziva Vladimír Borecký).

20 O spojení „čistý humor bez vtipu“: „*Depointizace komického* vyjádřená geniálním aforismem představuje očištění humoru (v širším smyslu) od všech umělých konstrukcí, jaké právě představuje vtip“ (Borecký 1996a, s. 114, prakticky shodně v Borecký 2005, s. 208).

21 Srov. např.: Borecký 1996a, s. 103; Borecký 2000, s. 41, 169, 171–172; Borecký 2005, s. 158, s. 208.

22 Kopáč 2002, s. 13; Borecký 2005, s. 160.

23 Srov.: „V ontogenezi komiky lze hovořit o kruhovém návratu z absurdity k naivitě, kde se absurdita v naivitě rozpouští“ (Borecký 2005, s. 160; srov. dále Borecký 1996b, s. 26).

24 Borecký 1996a, s. 100; Borecký 2000, s. 142–143; Borecký 2005, s. 10, 147.

25 Čtu s konjekturou — v textu stojí: „zrušením jistot, kterými dosahuje humorista v sebedůvědě“ (kurziva R. K.).

26 Borecký 2005, s. 157–158. Borecký opakovaně označuje existenciální filozofii, a to zejména Heideggerovu, za lepší prostředek k uchopení „absurdity a jejího vztahu ke komické-

„Otevřenost skrytého smyslu“ spojená s „prodlévající vstřícností vůči všem věcem“, respektive „autentičností pobytu“ nedává zcela přímou odpověď na povahu absurdně komického zdvojení. Spojíme-li však tyto věty s opakovanými vyjádřeními, že absurdní komika, případně smích s ní spojený, je v „kontaktu s podstatným smíchem světa“²⁷ a že se v něm nesmějeme „něčemu určitému“,²⁸ můžeme se snad odvážit interpretace, podle níž je onou absurdně-komickou podvojností prostě univerzální niterná spjatost přítomného a nepřítomného, odkrytého a skrytého. Podobná spjatost tvoří leitmotiv Heideggerových — zejména „pozdních“ — úvah, děje se podle nich jako „časení času“ a „stření prostoru“, tj. jako otevírání souvztahu blízkostí a dálek, jímž se zároveň ustavuje a udržuje vůbec sféra zjevnosti, odkrytosti.²⁹ Heidegger chce těmito úvahami opustit tzv. „metafyziku přítomnosti“, která chce velmi stručně řečeno právě podvojnost přítomného a nepřítomného (a nakonec též určité věci a nedohledného celku světa) zrušit tím, že prohlásí přítomnost (případně Boha pojatého metafyzicky jako nejvyšší jsoucno) za to nejzákladnější, od čeho jsou nepřítomnost stejně jako svět obklopující všechny jevící se věci odvozeny.

Myslím, že Vladimír Borecký se především snažil o *komické*, nikoli *klasicky* — tj. vážně — filozofické převzetí tohoto náhledu niterné soupatříčnosti přítomného a nepřítomného, skrytého a zjevného coby nejuniverzálnějšího rámce a charakteru všeho dění, vnímání, myšlení.³⁰ V takovém převzetí by šlo zaprvé o to, osvobodit se

---

mu“ než historicky jí těsně předcházející „Bretonov[o] povrchní[] filozofování“ (Borecký 1996a, s. 107; srov. též Borecký 2000, s. 133).

27 Plumlovský 1996, s. 143; srov. Borecký 2000, s. 172. (Absurdita „participuje na kosmickém smíchu“.)

28 Borecký 1999, s. 309.

29 Viz např. Heidegger 1985, s. 198–203; Heidegger 2007, s. 17–19; Heidegger 2020, s. 1211–1214, 1239–1240, 1278–1279; Heidegger 2000a, s. 630–631.

Podobného výkladu komiky se Borecký explicitně dotýká v bohužel ojedinelé poznámce o Kierkegaardově pojetí komiky v Borecký 1996a, s. 102. Kierkegaard podle ní „těžiště svého pojetí komična klade do oblasti temporality“ a nejpodstatnější pro něho je „nesourodost mezi okamžikem a trváním, mezi časem a věčností, mezi minulostí a budoucností“. „Prožitek je okamžitý, ale myšlenka distanční. Žijeme kupředu, ale myslíme nazpět.“

30 Ostatně, k nečetným textům, na jejichž překladu se Vladimír Borecký podílel, patří oba Deleuzovy články o souvislosti fenomenologie a patafyziky — „Při tvorbě patafyziky otevřel Jarry cestu k fenomenologii“ (Deleuze 2002a) a „Zneuznaný Heideggerův předchůdce, Alfred Jarry“ (Deleuze 2002b). V případě prvního článku jde ve skutečnosti jen o úryvek, český překlad celého textu mezitím pořídil Miroslav Petříček (viz Deleuze 2010). Starší Deleuzovy myšlenky Borecký také resumoval v článku „Dvojí překročení metafyziky (Heidegger a Jarry)“ (Borecký 1996c) a jeden z textů o Jakubu Hronovi nazval „Jakub Hron, zneuznaný předchůdce patafyziky“ (Borecký 1998). Již roku 1976 Borecký též opakovaně upozorňoval na pozoruhodnou těsnou geografickou blízkost Plumlova Prostějovu, rodišti zakladatele fenomenologie (Plumlovský 1996, s. 123, 137, 140). Deleuze mimochodem v pozdních textech, konkrétně v knihách o Foucaultovi a o Leibnizovi, skutečně vyzdvihuje u Heideggera (a také pozdního Merleau-Pontyho) jakýsi záhyb, přehyb zajišťující niternou spjatost mezi odkrytostí a skrytostí, respektive odkrýváním a skrýváním (Deleuze 2003, s. 156–159; Deleuze 2014, s. 54–55) a mluví v této souvislosti o „dábelsk[ém] či fenomenologick[ém] smysl[u] pro humor“ (Deleuze 2003, s. 158).

od hierarchického chápání věcí světa soustředěním na to, že tuto ambivalenci — tedy to, že ke každé jejich určitosti a přítomnosti patří nedílně nepřítomnost a neurčitost — mají všechny věci společnou, v této základní struktuře svého smyslu jsou na tom všechny stejně. Tento náhled však, zadruhé, *nemá být podržen* jako něco přítomného a vyčerpávajícího — i součástí jeho smyslu je to vůči němu jiné, jeho vlastní nepřítomnost a skrytost, i ten je potřeba „pouštět“, nechávat zapadnout a třeba zase vynořit. Kdybychom u něho zůstali stát, obnovili bychom hierarchii a nechali převládnout přítomnost, tento přítomný, explicitní náhled nad jeho nepřítomností. Ale i kdybychom se *smáli* této univerzální podvojnosti, kterou bychom coby univerzální princip zahlédli či uchopili jako nějaký „intencionální předmět“, stále bychom se *smáli něčemu* (určitěmu), bytí týkajícímu se všeho. (A snad poměřovanému tím, že „správně“ by bytí mělo být jednoznačné, smysl plně přítomný, jak chtěla metafyzika.) Bylo by třeba uplatnit „plumlovskou reflexi“ a tohoto určitého, jakkoli obecného náhledu se pustit, nechat ho ustoupit do skrytosti.

Při takové praxi se ovšem může stát, že „na nás přijde“ smích, jemuž nebude stát v základu žádný náhled. Takový smích může být jednoduše způsobem, jak se samo univerzální časo-prostorové zdvojování (také *děje* — nikoli tedy smíchem, jenž je oním zdvojováním *vyvolávání*). Nemotivovaný smích nelze přivolávat pointou, něčím směšným. Budeme-li však rovnost všeho v podvojnosti přítomnosti a nepřítomnosti a v jejich střídě, vystavenosti času, beze spěchu a bez ambice k něčemu dojít promýšlet, bude mít při troše štěstí bezdůvodný smích dveře otevřené.

Zde se Boreckého pojetí myšlení a jeho cílů opět — přinejmenším formálně vzato — stýká s Heideggerem, který se svým myšlením pokoušel pouze „připravovat připravenost“ pro příchod „bytí“ v již nemetafyzickém smyslu, případně pro příchod bohů.³¹ Plumlovská reflexe a metodická skepse Vladimíra Boreckého připravuje připravenost pro případný příchod tlapistického smíchu. Absurdní komika je možná i bez tohoto smíchu, je snahou prodlévat u toho, že vše je na tom stejně ve své niterné vztaženosti k přítomnosti i nepřítomnosti, ve své možnosti zapadnutí do skrytosti a návratu z ní, včetně tohoto náhledu.

*

Budiž zde pro pořádek řečeno výslovně, že Borecký výklad heideggerovských motivů, na něž chce navázat, nanejvýš naznačuje, jeho texty rozhodně neskýtají „dostatek materiálu“ pro důkladnou analýzu jeho uchopení motivu původní souhry přítomnosti a nepřítomnosti a případných diferencí jeho pojetí vůči přesné podobě obdobné figury u Heideggera (případně dokonce vůči různým jejím variantám u Heideggera „raného“, „pozdního“ apod.). Bylo by možno uvažovat i o tom, nakolik je motiv, o který Boreckému jde, specificky heideggerovský, a nakolik jde o motiv, který v této všeobecnosti sdílí vícero fenomenologických filozofů, z nichž každý jej rozvíjí po svém — například právě zmiňovaný pozdní Merleau-Ponty by býval mohl jako inspirační zdroj Boreckému možná sloužit stejně dobře. Leč Borecký v souvislosti se svým konceptem absurdní komiky zkrátka jmenuje právě Heideggera a používá právě heideggerovské termíny. Snad je to dáno i zálibou v Heideggerově dikci, jež může na první pohled působit bizarně, a ovšem návazností na jmenované Deleuzovy studie. Mně tu každopádně běží především o *posun*, k němuž u Boreckého dochází oproti vážně-filozofickému promýšlení tohoto motivu.

31 Heidegger 2012, s. 34–37; srov. Heidegger 2004, s. 60.

Zde si ještě před samotným závěrem neodpustím malý exkurs — Borecký z myšlení Martina Heideggera opakovaně vyzdvihoval též úvahu o budově, jež bude možná jednou postavena a která bude zároveň klášterem a hostincem (*Gast-haus*) pro bohy a mohla by zastínit i řecké chrámy.³² Borecký přirozeně viděl absurdně-komickou variantu téhož v Plumlovského projektu lamezonu, „syntéz[y] kostela a hospody“.³³

Heideggerovu úvahu znal Borecký jen z referátu Otto Pöggelera, který roku 1971 ve své knize *Philosophie und Politik bei Heidegger* citoval z Heideggerovy tehdy nevydané přednášky o Hölderlinově hymnu „Ister“ z roku 1942.³⁴ Borecký bohužel podle všeho nevěděl, že roku 1984 přednáška vyšla jako 53. svazek souborného vydání Heideggerových děl³⁵ a že k témuž motivu se Heidegger vrátil v rukopisném *Západním rozhovoru*, který se kolem hymnu „Ister“ točí a který vyšel roku 2000 ve sv. 75 souborného vydání.³⁶ V přednášce Heidegger také odkazuje na místo u Hölderlina, kde je o onom hostinci či hospodě řeč, a které Borecký bohužel také neznal.

Jedná se o verše z druhé poloviny nedokončené básně, již Heidegger znal pod titulem „Der Gang aufs Land“ (Výcházka za město), jejíž poslední rukopisná verze však nese název „Das Gasthaus“ (Hospoda).³⁷ Báseň líčí výlet za Stuttgart, na místo, kde má být snad položen základní kámen budoucí hospody či tato hospoda slavnostně otevřena.

Záhy po zmínce o tom, že bohové na nás často shlížejí se smíchem,³⁸ v básni stojí:

Však když se mě někdo zeptá, co by dělali bohové v hospodě?

Tomu odpoví [...]³⁹

32 Plumlovský 1996, s. 5; Borecký 1996b, s. 76.

33 Borecký 1999, s. 277; srov. Plumlovského texty o lamezonu v Plumlovský 1996, s. 23–26.

34 Na Pöggelerovu knihu jako svůj zdroj v této věci Borecký odkazuje v Plumlovský 1996, s. 256 (citát z Heideggerovy přednášky se nachází na s. 110).

35 Heidegger 1984; zde viz s. 155.

36 Heidegger 2000b, s. 109, 138.

37 V rukopise je však vršek příslušného listu utržený a spolu s ním i část nadpisu („Das Gasthaus“), snad Hölderlin chtěl nadpis utržením zrušit. Michael Knaupp tiskne báseň pod titulem „Das Gasthaus“ (Hölderlin 1992a, s. 308–310), Norbert von Hellingrath, Friedrich Beisner, Jochen Schmidt i D. E. Sattler pod titulem „Der Gang aufs Land“, jak je nadepsán jeden z dochovaných starších náčrtů (Hölderlin 1923, s. 112–113; Hölderlin 1951a, s. 84–85; Hölderlin 1976, s. 286–288; Hölderlin 2014, s. 276–277). Druhou polovinu básně Norbert von Hellingrath, s jehož vydáním Heidegger pracoval, pro její nedopracovanost otiskl jen v edičním komentáři (Hölderlin 1923, s. 314–315). Z dnes používaných edic se Hölderlin 1951a (plus Hölderlin 1951b) a Hölderlin 2014 drží této praxe, Hölderlin 1976 a Hölderlin 1992 uvádějí celou báseň pohromadě v základním textu. Do češtiny přeložil Vladimír Mikeš první — víceméně dokončenou — polovinu básně pod názvem „Pěšky venku“ (Hölderlin 1977, s. 45).

38 „[E]s schauen so oft lächelnd die Götter auf uns“ (Hölderlin 1992a, s. 309).

39 Hölderlin 1992a, s. 310 („Aber fraget mich eins, was sollen Götter im Gasthaus? // Dem antwortet [...]“).

Odpověď je bohužel pro potřeby tohoto článku vcelku vzato příliš enigmatická a fragmentární, bude jí třeba zasvětit jinou studii. Zde bych rád jen vyzdvihl z předposledního verše konstatování, že „těž bohy poutá osud“.⁴⁰

Na konci rukopisu nedokončené básně stojí po straně dvojverší, taktéž nedokončené:

Lehký zpěv chtěl bych zpívat, leč nikdy nesvedu to,
Mé štěstí neučiní nikdy lehkou moji řeč.⁴¹

Von Hellingrath komentuje: „[L]ehký zpěv se nechce doopravdy podařit, neboť vysloveny chtějí být jen samá vážnost a osamělost; a tak je [zpěv] brzy odložen nedokončený.“⁴²

Básníka protnutí posvátného a všedního v hospodě, jehož zpěvy nejsou tak těžkomyšlné, našel Vladimír Borecký ve Svobodovi Plumlovském. Škoda že právě uvedené texty neznal, úvahám o vztahu dvou poloh „překonávání metafyziky“, respektive dvou poloh myšlení a básnění snažících se opustit jakkoli hierarchické pojetí jsoucího, skýtají, myslím, zajímavé podněty.

*

Borecký se pokusil vytvořit komického dvojníka či dvojence filozofie,⁴³ pro nějž by bylo charakteristické ustupování od vědění o všudy přítomné ambivalenci k nevědoucímu ambivalentnímu bytí sebou a zároveň světem, k bytí přítomný a zároveň nepřítomný. Připomínám, že plumlovská metodická skepse měla — vždy aspoň na chvíli — zbavovat komiku nebezpečného vědění o sobě samé, vracet absurditu k naivitě, v níž „spl[yne] nevědomí s nevěděním“.

(Bylo by zajímavé promyslet souvislost tohoto bodu, kde se absurdita stýká s naivitou — respektive s ní splývá — a samotného „středu komického kruhu“,⁴⁴ do nějž Borecký v některých textech situoval Sókrata, pojem jej zároveň jako mistra všech čtyř forem komiky, které se nacházejí na obvodu kruhu, po němž obíháme, nejsme-li ve středu ukotveni. Šlo patrně o jeden z mála realizovaných kroků Boreckého projektu budování svérázného panteonu komiky a jejích hlavních podob, jakožt snad i z fundamentálně absurdního hlediska pojímaných alternativních dějin filozofie, respektive dějin absurdně-komické dublety filozofie.⁴⁵)

40 Tamtéž („[A]uch Götter bindet ein Schicksal“).

41 „Singen wollt ich leichten Gesang, doch nimmer gelingt mirs, / Denn es machet mein Glück nimmer die Rede mir leicht“ (tamtéž; slovo „leicht“ v druhém verši v rukopise není, doplňuje je editor Michael Knaupp).

42 Hölderlin 1923, s. 314.

43 „Sokratova ironie je příkladem komického diskursu jako výrazu životního postoje a životní filosofie“ (Borecký 2000, s. 30). A o Křižovnické škole čistého humoru bez vtípu: „Ne-pointovaný humor, humor bez ironických podtextů, stojící mimo etické kontexty se prosadil jako filosofický princip akceptující absurdní polohu“ (Borecký 1999, s. 308).

44 Borecký 1996b, s. 27; srov. Borecký 1996a, s. 103.

45 Srov. Borecký 1996b, s. 30–31: „V této intenci usilujeme o vytvoření systému autentických postav, rolí a herců, literárních postav a autorů, který by poskytl klíč k určujícím metafo-

Jinak řečeno — Borecký chtěl filozofii, stejně jako komiku, zbavovat vši domýšlivosti. Již zlomek B 43 Hérakleita z Efesu, prvomyslitele ambivalence, který v článku o mysliteli — a praktikovi — ambivalence myšlení ambivalence nemůže zcela absentsovat, ostatně říká: „Domýšlivost je třeba hasit spíše než požár.“⁴⁶

A tak si dovolím na závěr svých poznámek, jež chtějí být i poctou, ocitovat většinu posledního z dopisů, které Vladimír Borecký psal Prokopu Voskovcovi z povinné vojenské služby:⁴⁷

Drahý Prokope,
rád bych Ti dal pocítit něco ze svého opojení, které prožívám v těchto dnech, kdy se již opravdu loučím s rovnošatem. (Jako svému dávnému a snad i nadále tajnému příteli.) Píše se mi kupodivu lehce, vzdal jsem se toho marného úsilí napravovat vztahy. Došlo-li k různým zasešlepením [sic] za tu dobu, co jsem byl pryč, připadá to náhodám, těm nevyzpytatelným krokům božského Tlapouna, On šlápne kamkoliv. Snad bude teď více času, abych Tě potkal a seznámil tě s motivy, které mě odpoutaly od vulgárního smíchu a dopřály mi prožít tlapání. Stanu se hasičem [...].

LITERATURA:

- Borecký, Vladimír. *Světy hraček*. Praha: Mona, 1982.
- Borecký, Vladimír. *Imaginace a kultura*. Praha: Univerzita Karlova, 1996a.
- Borecký, Vladimír. *Odvracená tvář humoru*. Praha: Dauphin, 1996b.
- Borecký, Vladimír. „Dvojí překročení metafyziky (Heidegger a Jarry)“. In týž. *Odvracená tvář humoru*. Praha: Dauphin, 1996c, s. 42–46.
- Borecký, Vladimír. „Jakub Hron, zneuznaný předchůdce patafyziky“. *Lázeňský host*, č. 1–2, 1998, s. 97–98.
- Borecký, Vladimír. *Zrcadlo obzvláštního: Z našich maštlů*. Praha: Hynek, 1999.
- Borecký, Vladimír. *Teorie komiky*. Praha: Hynek, 2000.
- Borecký, Vladimír. *Imaginace, hra a komika*. Praha: Triton, 2005.
- Deleuze, Gilles. „Při tvorbě patafyziky otevřel Jarry cestu k fenomenologii“. Přel. Vladimír Borecký a Felipe Serrano. *Analogon*, 36, 2002a, s. 54.
- Deleuze, Gilles. „Zneuznaný Heideggerův předchůdce, Alfred Jarry“. Přel. Felipe Serrano a Vladimír Borecký. *Analogon*, 36, 2002b, s. 55–60.
- Deleuze, Gilles. *Foucault*. Přel. Čestmír Pelikán. Praha: Herrmann & synové, 2003.
- Deleuze, Gilles. „Stvořiv patafyziku, otevřel Jarry cestu fenomenologii“. Přel. Miroslav Petříček. In týž. *Pusté ostrovy*, Praha: Herrmann & synové, 2010, s. 87–89.
- Deleuze, Gilles. *Záhyb: Leibniz a baroko*. Přel. Marie Caruccio Caporale. Praha: Herrmann & synové, 2014.

rám a symbolům komiky. Teprve dovršením tohoto systematického úkolu je možno určit střed komického kruhu, na jehož obvodu se pohybujeme od sebevědomé ironie přes domýšlivý humor k odcizení v absurditě a klesáme vždy znovu do náruče naivity.“

46 Upravený překlad Zdeňka Kratochvíla; srov. Kratochvíl 2006, s. 390 (ὕβριν χρῆσθαι σβεννύουαι μάλλον ἢ πυρκαϊήν).

47 Přepis korespondence mi zpřístupnil Felix Borecký, za což mu ze srdce děkuji. Citovaný dopis je z 6. 9. 1962.

- Fink, Eugen. *Hra jako symbol světa*. Přel. Miroslav Petříček. Praha: Český spisovatel, 1993.
- Fink, Eugen. „Oáza štěstí“. Přel. Jiří Černý. In týž. *Oáza štěstí*. Praha: Mladá fronta 1992, s. 5–34.
- Heidegger, Martin. *Hölderlins Hymne „Der Ister“*. *Gesamtausgabe*, sv. 53. Ed. Walter Biemel. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1984.
- Heidegger, Martin. *Unterwegs zur Sprache*. *Gesamtausgabe*, sv. 12. Ed. Friedrich-Wilhelm von Herrmann. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1985.
- Heidegger, Martin. *Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges*. *Gesamtausgabe*, sv. 16. Ed. Hermann Heidegger. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2000a.
- Heidegger, Martin. *Zu Hölderlin — Griechenlandreisen*. *Gesamtausgabe*, sv. 75. Ed. Curd Ochwadt. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2000b.
- Heidegger, Martin. „Věda a zamyšlení“. In týž. *Věda, technika a zamyšlení*. Přel. Jana Kružčíková, Jiří Michálek a Ivan Chvatík. Praha: OIKOYMENH, 2004.
- Heidegger, Martin. *Zur Sache des Denkens*. *Gesamtausgabe*, sv. 14. Ed. Friedrich-Wilhelm von Herrmann. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2007.
- Heidegger, Martin. „Už jenom nějaký bůh nás může zachránit“. *Rozhovor s Martinem Heideggerem pro německý časopis Der Spiegel*. Přel. Ivan Chvatík. Praha: OIKOYMENH, 2012.
- Heidegger, Martin. *Vorträge. Teil 2: 1935 bis 1967*. *Gesamtausgabe*, sv. 80.2. Ed. Günther Neumann. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2020.
- Hölderlin, Friedrich. *Sämtliche Werke. Historisch-kritische Ausgabe*, sv. 4. Ed. Norbert von Hellingrath et al. Berlin: Propyläen-Verlag, 1923.
- Hölderlin, Friedrich. *Gedichte nach 1800. Lesarten. Sämtliche Werke*, sv. 2.2. Ed. Friedrich Beissner. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1951a.
- Hölderlin, Friedrich. *Gedichte nach 1800. Text. Sämtliche Werke*, sv. 2.1. Ed. Friedrich Beissner. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1951b.
- Hölderlin, Friedrich. *Elegien und Epigramme. Sämtliche Werke. „Frankfurter Ausgabe“*, sv. 6. Ed. D. E. Sattler. Frankfurt am Main: Roter Stern, 1976.
- Hölderlin, Friedrich. *Světlo lásky*. Přel. Vladimír Mikeš. Praha: Československý spisovatel, 1977.
- Hölderlin, Friedrich. *Sämtliche Werke und Briefe*, sv. 1. Ed. Michael Knaupp. München: Carl Hanser, 1992a.
- Hölderlin, Friedrich. *Sämtliche Werke und Briefe*, sv. 3. Ed. Michael Knaupp. München: Carl Hanser, 1992b.
- Hölderlin, Friedrich. *Sämtliche Gedichte*. Ed. Jochen Schmidt. Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 2014.
- Jirous, Ivan Martin. „Zpráva o činnosti Křižovnické školy“. In týž. *Magorův zápisník*. Ed. Michael Špirit. Praha: Torst, 1997, s. 125–133.
- Keith-Spiegel, Patricia. „Early Conceptions of Humor: Varieties and Issues.“ In *The Psychology of Humor. Theoretical Perspectives and Empirical Issues*. Eds. Jeffrey H. Goldstein — Paul E. McGhee. New York, London: Academic Press, 1972, s. 3–39.
- Kopáč, Radim. *Je tu nejdrahocennější hlava: Rozhovory od surrealismu k surrealismu*. Praha: Concordia, 2003.
- Kratochvíl, Zdeněk. *Dělský potápěč k Hérakleitově řeči: Pro ty, kdo se potápějí až do krajnosti*. Praha: Herrmann & synové, 2006.
- Morreall, John. *Taking Laughter Seriously*. Albany: State University of New York Press, 1983.
- Pöggeler, Otto. *Philosophie und Politik bei Heidegger*. Freiburg: Karl Alber, 1972.
- Svoboda Plumlovský, Václav. *Co složíš, to mám*. Praha: Torst, 1996.